

Aan:

- Minister van Veiligheid en Justitie, de heer D.M. van Weel
- Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, mevrouw M.F. Agema en Staatssecretaris de heer V.P.G. Karremans
- Leden van de Vaste Commissie V&J
- Leden van de Vaste Commissie VWS

Via e-mail:

- d.m.van.weel@minjenv.nl
- ministervws@minvws.nl
- staatssecretarisjps@minvws.nl
- cie.jv@tweedekamer.nl
- cie.vws@tweedekamer.nl

Datum: 7 maart 2025

Contact: drs. E. van Hoek (evanhoek@npvzorg.nl)

Betref: Reactie op wetsvoorstel tot Wijziging van de Embryowet naar aanleiding van de derde wetsevaluatie (36677), ten behoeve van schriftelijke inbreng d.d. 12 maart 2025

Geachte politici,

Met belangstelling maar ook met zorg heeft NPV-Zorg voor het leven kennisgenomen van het wetsvoorstel¹ dat beoogt de Embryowet te wijzigen. In aansluiting op de NPV-brief van 4 maart j.l. (met oog op wetsvoorstel 36416) schrijven wij een tweede brief over de Embryowet. Hierbij schrijft de NPV opnieuw ook de minister en de commissie voor Veiligheid en Justitie aan, omdat de menselijke waardigheid en beschermwaardigheid in het geding is. Het wetsvoorstel doet geen recht aan de menselijke waardigheid, die ondersteund en beschermd dient te worden en heeft daarnaast risicovolle consequenties. Dit lichten wij toe aan de hand van de volgende punten, waarbij wij vragen opwerpen die om beantwoording vragen voordat tot besluitvorming kan worden overgegaan:

1. Ethische bezinning en publiek debat nodig over experimentele handelingen met embryo-modellen
2. Identificatie en definitie embryo-achtige entiteiten noodzakelijk
3. De mens is te herkennen aan zijn oorsprong: de bevruchting
4. Beschermwaardigheid devalueert: minder bescherming voor menselijk leven, meer bescherming voor embryo-achtige entiteiten
5. Conclusie: dringend een grondige ethische bezinning en stellingname nodig

¹ 'Wijziging van de Embryowet naar aanleiding van de derde wetsevaluatie'. Kamerstukken II 2024/25, 36677, nr.2

1. Ethische bezinning en publiek debat nodig over experimentele handelingen met embryo-modellen

Aanleiding wetsvoorstel

In de Memorie van Toelichting van het onderhavige wetsvoorstel staat dat bij de derde wetsevaluatie van de Embryowet de onderzoekers een probleem beschreven, namelijk dat ‘er momenteel handelingen met embryo’s en bijzondere menselijke cellen mogelijk zijn waarvan het onduidelijk is of die onder de bescherming van de Embryowet vallen of zouden moeten vallen’.²

Deze wetsevaluatie vormt de directe aanleiding voor het onderhavige wetsvoorstel en poogt een standaard neer te leggen voor experimentele handelingen met nader te identificeren en definiëren “entiteiten”, die de initiatiefnemers onder de definitie van het embryo willen brengen. De strekking van de Memorie van Toelichting is dat deze handelingen verantwoord zijn, zolang deze maar zorgvuldig plaatsvinden en van goede regels zijn voorzien. Uit deze situatie vloeien een aantal vragen voor de minister voort.

Vraag 1: Als deze handelingen zorgvuldig zouden gebeuren op basis van een nauwkeurige wettelijke regeling, zou dat deze handelingen verantwoord maken?

Vraag 2: Is er voorafgaand aan 'zorgvuldig handelen met goede regels' geen ethische bezinning en publiek debat nodig het gebruik van embryo's en nagebootste embryo's om gewenste doelen te behalen?

2. Identificatie en definitie embryo-achtige entiteiten noodzakelijk

Het is belangrijk om in kaart te brengen wat deze embryo-achtige structuren zijn om te kunnen beoordelen of deze tot de menselijke embryo's moeten worden gerekend en om die reden beschermwaardigheid zouden verdienen.

Op menselijke stamcellen gebaseerde embryo-modellen³ zijn driedimensionale (3D) georganiseerde assemblages afgeleid van diploïde cellen die bepaalde aspecten van gestructureerde embryo-ontwikkeling recapituleren die zich voordoen in de pre-implantatie en vroege post-implantatie stadia van het menselijk leven.⁴

In tegenstelling tot in vivo of in vitro embryo's die het resultaat zijn van het proces van bevruchting, worden de entiteiten in kwestie gevormd door stamcel *coaxing*, wat een bruikbaar hulpmiddel is voor het nabootsen van ontwikkelingsprocessen. Dit impliceert ook een tweede verschil met embryo's op basis van bevruchting, namelijk dat hun genoom niet individueel uniek is, maar eerder een genetische kloon van de oorspronkelijke stamcellen en/of donorsomatische cellen. De algemene term voor deze entiteiten staat nog steeds ter discussie en varieert tussen embryoïden, synthetische of kunstmatige embryo's en synthetische entiteiten met op menselijke embryo's lijkende kenmerken (SHEEF's).⁵ Embryo-modellen worden gemaakt van menselijk biologisch materiaal en ze zijn expliciet bedoeld als

² In 2020–2021 is de Embryowet in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport door ZonMw voor de derde keer geëvalueerd; zie Derde evaluatie Embryowet (bijlage bij Kamerstukken II 2020/21, 30 486, nr. 26, p. 194–195); geciteerd in [Kamerstukken II 2024-2025, 36677, nr. 3](#), p. 4 (MvT).

³ Zie ook [Embryo's uit het lab - NEMO Kennislink](#).

⁴ [Human Embryo Models Made from Pluripotent Stem Cells are Not Synthetic. They Aren't Embryos, Either - PMC](#).

⁵ Daoud, A. M. P., Popovic, M., Dondorp, W. J., Bustos, M. T., Bredenoord, A. L., Lopes, S. M. C. D. S., van den Brink, S. C., Roelen, B. A. J., de Wert, G. M. W. R., & Heindryckx, B. (2020). Modeling human embryogenesis: embryo-like structures spark ethical and policy debate. *Human Reproduction Update*, 26(6), 779-798. <https://doi.org/10.1093/humupd/dmaa027>, p. 780.

modellen van het vroege menselijke leven. Ze moeten genoeg op menselijke embryo's lijken om deze te kunnen vervangen bij het bestuderen van anders ontoegankelijke ontwikkelingsstadia die relevant zijn voor vragen over onvruchtbaarheid, reproductieve gezondheid en stamcelbiologie; maar ze moeten ook genoeg verschillen zodat ze beslist niet hetzelfde zijn als menselijke embryo's die zich in het voortplantingskanaal ontwikkelen.⁶

De samenvatting van een promotiestudie aan de Universiteit van Maastricht (2023) schetst het volgende beeld van de verschillende entiteiten:

‘Het eerste deel van dit onderzoek richtte zich op het verkennen van de verschillende soorten (humane) embryo-achtige structuren en de mogelijke conceptuele, ethische en juridische vraagstukken die het gebruik ervan in wetenschappelijk onderzoek zou kunnen oproepen. In dit deel van het onderzoek bleek dat, hoewel de meeste embryo-achtige structuren nog altijd uit dierlijke stamcellen gekweekt worden, er inmiddels ook verschillende humane varianten gemaakt zijn (zoals ‘blastoiden’, ‘gastruloiden’ en ‘Post-Implantation Amniotic Sac Embryoids’ (PASE)). Steeds gaat het om een geheel van cellen waarvan de organisatie en differentiatie lijkt op die van een menselijk embryo in een bepaalde fase van de vroege ontwikkeling. ‘PASE’ recapituleren meerdere gebeurtenissen rond de ontwikkeling van de vruchtzak. ‘Gastruloiden’ lijken op het ‘eigenlijke embryo’ in het stadium van de gastrulatie (dat na ca. twee weken begint met de vorming van de primitiefstreep) en missen de aanleg van de extra-embryonale weefsels (zoals de placenta) die nodig zijn voor de innesteling en de verdere ontwikkeling in de baarmoeder. ‘Blastoiden’ lijken op embryo's in het blastocyste stadium (ca. 5 dagen in ontwikkeling) en bestaan uit alle celtypen voor verdere ontwikkeling: zowel die van het ‘eigenlijke embryo’, als die van de extra-embryonale weefsels.’

‘De zogeheten ‘ETS/X-embryo’s’, welke eveneens uit embryonale en extraembryonale weefsels bestaan, zijn (nog) niet uit menselijke stamcellen gekweekt maar lijken in muizen de ontwikkeling te kunnen modelleren vanaf het blastocyste stadium tot aan de (vroege) organogenese (tussen ca. dag 5.5 en 8.5).

Op dit moment zijn alle structuren gebrekkig en hebben ze een beperkt ontwikkelingspotentieel, maar er wordt wereldwijd gewerkt aan verbetering. Die verdere verbetering maakt het denkbaar dat met wat bijvoorbeeld begint als humane blastoiden ook de ontwikkeling van menselijke embryo's in latere stadia kan worden gerepliceerd en bestudeerd. Hoewel het niet voor alle onderzoeksvragen nodig is om de volledige embryonale ontwikkeling te repliceren, lijkt het dus te verwachten dat dit in de toekomst steeds beter mogelijk zal worden.⁷

Vraag 3: De VN declaratie over het klonen van mensen (2005) roept lidstaten op alle nodige maatregelen te nemen om alle vormen van klonen van mensen te verbieden.⁸ Kunt u

⁶ Landecker HL, Clark AT. Human embryo models made from pluripotent stem cells are not synthetic; they aren't embryos, either. *Cell Stem Cell*. 2023 Oct 5;30(10):1290-1293. doi: [10.1016/j.stem.2023.09.006](https://doi.org/10.1016/j.stem.2023.09.006). PMID: 37802034; PMCID: PMC10927377.

⁷ Pereira Daoud, A. M. (2023). Human embryos and the like: the ethics and policy of research with 3D human embryo-like structures. [Doctoral Thesis, Maastricht University]. Maastricht University. <https://doi.org/10.26481/dis.20230206ap>, <https://cris.maastrichtuniversity.nl/ws/portalfiles/portal/119640668/s7743.pdf>, samenvatting p. 189-190; zie ook [Human Embryo Models Made From Pluripotent Stem Cells are Not Synthetic. They Aren't Embryos, Either - PMC](https://doi.org/10.1016/j.stem.2023.09.006).

⁸ <https://press.un.org/en/2005/ga10333.doc.htm>

inzichtelijk maken op welke wijze de waarde van een embryomodel zich onderscheidt van een gekloond embryo?

Replica's

Uit bovenstaande samenvatting komt een eenduidig beeld naar voren: het gaat om structuren die kunnen **lijken** op menselijke embryo's en in sommige gevallen **perfecte replica's** zijn geworden: oftewel een soort kopie of model van het originele kunstwerk⁹. Het kenmerk van een kopie is dat het ontzettend op het origineel kan lijken, maar het niet het originele kunstwerk is of kan worden. Deze entiteiten zullen in het vervolg van deze brief worden aangeduid als embryo-achtige entiteiten of structuren, nagebootste embryo's of embryo-modellen.

Embryo-achtige structuren uit embryonale stamcellen?

Menselijke pluripotente stamcellen geïsoleerd uit vroege embryo's (embryonale stamcellen) of (patiënt specifieke) geïnduceerde pluripotente stamcellen, vormen volgens onderzoekers een ongeëvenaarde bron voor het creëren van grote en nieuwe voorraden menselijke (kweek)cellen. Een belangrijke vraag is of bij het nabootsen van menselijke embryo's menselijke embryonale stamcellen worden gebruikt, met als bron embryo's die niet zijn geplaatst bij een moeder na ivf (zgn. restembryo's) of verkregen door abortus (provocatus). Met andere woorden, voor het maken van "synthetische"¹⁰ menselijke embryo's zouden dan eerst embryo's beschikbaar moeten zijn om embryonale stamcellen te isoleren. Deze cellen worden op hun beurt weer gebruikt om embryonale stamcelculturen te maken die de bron van stamcellen vormen voor het maken van synthetische embryo's.¹¹

Vraag 4: Kunt u inzichtelijk maken welke cellen gebruikt wordt om ELS's tot stand te brengen? Wordt gebruik gemaakt van embryonale of foetale weefsels en cellijnen? Zijn deze mede verkregen na abortus provocatus?

3. De mens is te herkennen aan zijn oorsprong: de bevruchting

Het klassieke embryo

Een menselijk embryo is het begin – de jongste vorm – van individueel menselijk leven.¹² Dat leven heeft naast belichaming ook een spirituele component, die tezamen een wonderlijke eenheid vormen. Een menselijk embryo heeft niet de capaciteit om zich te ontwikkelen *tot* een mens, maar het *is* een mens in ontwikkeling.¹³ Een mens ontstaat door de samensmelting van een ei- en zaadcel. De Raad van State geeft aan dat het gaat om *nagebootste* menselijke embryo's als het gaat om embryo's die *niet* tot stand zijn gebracht door samensmelting van menselijke zaad- en eicellen.¹⁴ Dit wordt erkend in het onderhavige wetsvoorstel, waar onder a) de volgende deeldefinitie van het embryo wordt voorgesteld:

Entiteit die het resultaat is van het samensmelten van een in het menselijk lichaam geproduceerde eicel met een of meer in het menselijk lichaam geproduceerde zaadcellen.¹⁵

⁹ [Gratis woordenboek | Van Dale NEDERLAND](#).

¹⁰ Over dit woord "synthetisch" bestaat ook discussie, zie [Human Embryo Models Made From Pluripotent Stem Cells are Not Synthetic. They Aren't Embryos, Either - PMC](#).

¹¹ [A Christian Perspective on Synthetic Embryos - Reasons to Believe](#).

¹² [www.whendoeslifebegin.org](#) (300 bronnen die bevestigen dat het leven begint bij de zygote).

¹³ [Professor David Jones, The question of embryohood, 4 mei 2021](#).

¹⁴ [Kamerstukken II 2024-2025, 36677](#), p. 4 (RvS); zie ook de onder punt 2 genoemde bronnen van Daoud, A. M. P. e.a.

¹⁵ [Kamerstukken II 2024-2025, 36677, nr. 2](#), art. 1, lid 4b.

De Memorie van Toelichting zegt hierover dat ‘het zoeken naar houvast na bestudering van de evaluatie’ ertoe heeft ‘geleid dat bevruchting een plek krijgt in de definitie. Het ontstaan van een embryo door bevruchting is een concreet en relatief eenvoudig af te bakenen ontstaansproces.’¹⁶ Hieruit wordt duidelijk dat de initiatiefnemers van de voorgestelde wetswijziging onderkennen dat dit klassieke embryo concreet en relatief eenvoudig kan worden herkend aan diens totstandkoming. Dit roept de volgende vraag op voor de minister.

Vraag 5: Als een klassiek embryo eenvoudig kan worden herkend aan zijn ontstaansproces (samensmelting), zou dit dan niet helder moeten worden gemaakt in de definitie én in de uitleg of invulling die daaraan wordt gegeven in de Memorie van Toelichting?¹⁷

Embryo-achtige entiteiten worden betrokken bij de definitie van het klassieke embryo

Er zijn ook opmerkelijke uitlatingen in de Memorie van Toelichting te vinden die aangeven dat de initiatiefnemers ook anders¹⁸ tot stand gekomen structuren of embryo-achtige entiteiten onder de voorgestelde klassieke embryo-definitie willen laten vallen, als ze maar voldoende op het klassieke embryo lijken:

‘Met andere woorden: door de entiteit die het resultaat is van het proces van bevruchting als uitgangspunt te nemen is het mogelijk ook embryo’s onder de reikwijdte van de Embryowet te brengen waarvan de kenmerken veel minder eenduidig zijn te beschrijven, namelijk door ze te relateren aan het «klassieke» embryo dat is ontstaan door bevruchting.¹⁹ ‘(...) als een entiteit **niet te onderscheiden is** van een «klassiek» tot stand gebracht embryo, waardoor de verwachting bestaat dat deze entiteit zich uiteindelijk kan ontwikkelen als een «klassiek» tot stand gebracht embryo, dan valt die entiteit onder de definitie.’²⁰ De uitleg die wordt gegeven van de voorgestelde definitie klinkt tegenstrijdig en onnavolgbaar: art. 1 lid 4b²¹ omschrijft duidelijk dat het gaat om een embryo dat tot stand gekomen is door *samensmelting*. Bovendien leidt het tot de volgende vragen.

Vraag 6: Ziet de minister de legitieme bezorgdheid onder ogen dat de proxy-versie op een dag niet meer te onderscheiden zal zijn van het origineel en dat de grens tussen embryo-model en menselijk embryo zal verdwijnen?²²

Vraag 7: Waarom wordt een mens-achtige entiteit met menselijke vorm of kenmerken, aangemerkt als mens (of embryo: eerste groeistadium van de mens) in de authentieke of klassieke zin van het woord?

4. Beschermwaardigheid devalueert: minder bescherming voor menselijk leven, meer bescherming voor embryo-achtige entiteiten

De initiatiefnemers van dit wetsvoorstel halen met regelmaat de beschermwaardigheid van beginnend menselijk leven aan: ‘Er dient een zorgvuldige afweging plaats te vinden of het belang van de

¹⁶ [Kamerstukken II 2024-2025, 36677, nr. 3](#), p. 15 (MvT).

¹⁷ Zie de volgende alinea.

¹⁸ Niet door samensmelting.

¹⁹ [Kamerstukken II 2024-2025, 36677, nr. 3](#), p. 15 (MvT).

²⁰ [Kamerstukken II 2024-2025, 36677, nr. 3](#), p. 17 (MvT).

²¹ Zie vorige pagina voor de definitie uit [Kamerstukken II 2024-2025, 36677, nr. 2](#), art. 1, lid 4b.

²² Landecker HL, Clark AT. Human embryo models made from pluripotent stem cells are not synthetic; they aren't embryos, either. *Cell Stem Cell*. 2023 Oct 5;30(10):1290-1293. doi: [10.1016/j.stem.2023.09.006](#). PMID: 37802034; PMCID: PMC10927377.

wetenschappelijke vooruitgang voldoende opweegt tegen het belang van de **beschermwaardigheid** van beginnend menselijk leven.²³

Beschermwaardigheid van embryo-achtige entiteiten?

Zoals naar voren kwam in de NPV-brief (d.d. 4 maart) met betrekking tot het Wetsvoorstel tot wijziging van de Embryowet in verband met de afschaffing van het tijdelijk verbod op het doen ontstaan van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek²⁴, gaat beschermwaardigheid over de bescherming van de menselijke waardigheid. Inherente menselijke waardigheid gaat over de mens, en is daarin gelegen dat de mens beeld van God is, *imago Dei*. Wiens beeld zijn deze creaties?

Al met al wordt een trend zichtbaar – mede door de andere voorgestelde wijziging van de Embryowet, het wetsvoorstel tot wijziging van de Embryowet in verband met de afschaffing van het tijdelijk verbod op het doen ontstaan van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek (36416) – dat de *bescherming* van de *menselijke* waardigheid van het menselijk embryo sterk afneemt, terwijl anderzijds een pleidooi klinkt voor de “beschermwaardigheid” van technologisch tot stand gebrachte embryo-modellen.

Vraag 8: Kan worden aangetoond van een op **andere** wijze tot stand gekomen nagebootst embryo, dat het **menselijk leven**²⁵ is, in de totaliteit van zijn bestaan?²⁶

Vraag 9: Als **niet** kan worden aangetoond waarom het hier zou gaan om menselijk leven in de totaliteit van zijn bestaan, waarom wordt er voorgesteld om dergelijke levensvormen **tóch** onder de definitie van het menselijk embryo te brengen?

Beschermwaardigheid voor het menselijke embryo, begrenzing wat betreft embryo-modellen

Menselijk leven moet beschermd worden vanwege zijn inherente menselijke waardigheid. Door embryo-modellen ook deze beschermwaardigheid toe te dichten, verdwijnt het onderscheid tussen beide eenheden. Van klassieke embryo's kennen we de status van de inherente menselijke waardigheid door het concrete en relatief eenvoudig af te bakenen ontstaansproces²⁷, waarbij de locatie of duur van de ontwikkeling niet van belang is voor de beschermwaardigheid²⁸. Als het gaat om embryo-modellen liggen er zowel bezwaren en vragen als het gaat over het ontstaansproces alsmede de richting van de ontwikkeling.

Als embryo-modellen zich ontwikkelen of worden gestuurd in de richting van biologische kenmerken die niet essentieel zijn voor de activiteit en het doel van modellering, dan zouden deze modellen niet tot stand moeten worden gebracht, ongeacht de huidige of toekomstige gelijkenis of niet-gelijkenis met klassieke embryo's. Het onderbrengen van embryo-modellen onder deze beschermwaardigheid leidt daarmee tot uitholling en degradatie van het begrip ‘embryo’. Menselijk leven is te beschermen vanwege zijn inherente menselijke waardigheid. Ten aanzien van embryo-modellen is begrenzing nodig. Wij pleiten voor nadrukkelijk onderscheid tussen **bescherming** van menselijk leven en **begrenzing** van embryo-modellen. Naast begrenzing is ook bezinning nodig, want er zijn nog veel te beantwoorden vragen. In het geval van definiëring pleiten wij voor een voorlopige definitie-keuzen die bij verdere wetenschappelijke ontwikkeling om (periodieke) evaluatie vraagt.

²³ *Kamerstukken II 2024-2025, 36677, nr. 3*, p. 25 (MvT).

²⁴ NPV-brief d.d. 4 maart 2025: <https://www.npvzorg.nl/nieuws/kweken-van-embryos-voor-onderzoek/>

²⁵ Omschreven als ‘*entiteit met een menselijk nucleair genoom*’, in de voorgestelde nieuwe definitie(s) van het embryo, onderdeel b.

²⁶ Zie onder punt 3 over het klassieke of authentieke embryo.

²⁷ Zie onder punt 3.

²⁸ Denk hierbij aan levensfasen, in of buiten de baarmoeder, evenals mogelijke aandoeningen. De waardigheid is inherent verbonden aan het mens-zijn.

5. Conclusie: dringend een grondige ethische bezinning en stellingname nodig

Concluderend kan gesteld worden dat er dringend een ethische bezinning, debat en stellingname nodig is, onder andere op basis van de genoemde punten en vragen over de vele aspecten van beide voorstellen tot wijziging van de Embryowet. Ook de Raad van State wijst op de noodzaak van een evenwichtige afweging, mede met het oog op het parlementaire debat en de nog te verwachten uitkomsten van publieksonderzoek van het Rathenau Instituut.²⁹

Voor de NPV is een belangrijk uitgangspunt dat menselijk leven niet puur instrumenteel te benutten is maar intrinsiek waardevol in zichzelf is. Wanneer menselijk leven valt in handen van bedenkers en makers en verwordt tot realisaties en creaties, schaadt dit de fundamentele en universele menselijke waardigheid. Wetenschappelijk onderzoek mag hoogstaande doelen hebben, ten dienste van de mens, maar niet ten koste van de mens.

De NPV – Zorg voor het leven raadt de Tweede Kamer aan om *tegen* het wetsvoorstel te stemmen. Wij wensen u van harte Gods zegen en wijsheid toe bij de besluitvorming.

Hoogachtend,

NPV - Zorg voor het leven

dr. Bert-Jan Heusinkveld
Directeur NPV-Zorg voor het leven

De NPV is een christelijke organisatie die opkomt voor de zorg voor het leven en ook de grootste patiëntenorganisatie van Nederland. Met een bureau van professionals, rond 46.000 leden en 70 lokale afdelingen met ruim 6.000 vrijwilligers is de NPV actief op de terreinen beleidsbeïnvloeding, advies & toerusting en vrijwillige thuishulp. De NPV onderhoudt een groot netwerk binnen en buiten christelijk Nederland op thema's en projecten rond medische ethiek, met nadruk op begin en einde van het leven (onder andere prenataal onderzoek, zwangerschapsafbreking, palliatieve zorg, euthanasie en het actuele debat rond 'voltooid leven'). Ook voert de NPV jaarlijks onderzoek uit onder haar leden naar kennis, opvattingen en ervaringen over actuele medisch ethische thema's.

²⁹ [Kamerstukken II 2024-2025, 36677](#), p. 5 (RvS); www.rathenau.nl, dossier: Geslachtscellen en embryo's uit het lab.